

Barbara Ivančič Kutin

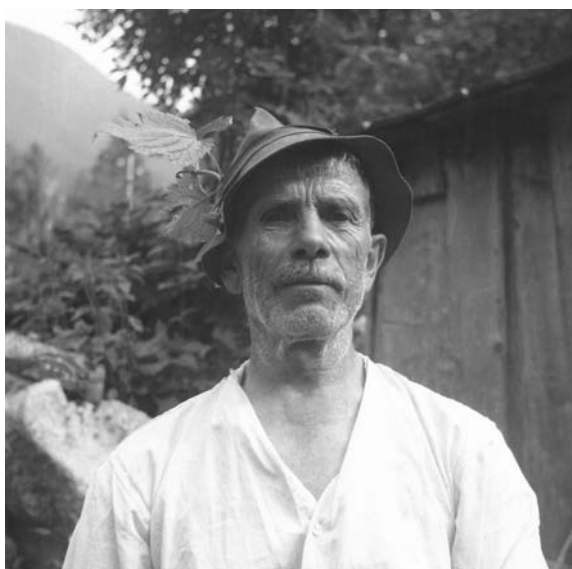
**PRAVLJIČAR JOZA KRAVANJA – MARINČIČ
(1876–1969) IZ VRSNIKA NA BOVŠKEM:
JE KAJ OSTALO ZA NJIM?**

V prispevku je predstavljen Joza Kravanja – Marinčič (1876–1969) iz zaselka Pod Skalo v Vrsniku na Bovškem, ki je z velikim darom za pripovedovanje z dolgimi in zapletenimi pravljicami kratkočasil vsakogar, ki ga je želel poslušati. Folklorist Milko Matičetov ga je označil za enega najboljših slovenskih pravljicarjev, ko je v 50. in 60. letih 20. stoletja pri njem zapisal okoli 25 pravljic, in sicer tako, kot so prišle iz Marinčičevih ust (v narečju). Spomini o Marinčiču, ki so bili dokumentirani v zadnjem času v lokalnem okolju, pričajo, da tega izjemnega pravljicarja ljudje še niso pozabili. Sledi pregled raziskovalnega dela Milka Matičetovega, krajša pravljica, ki je bila dokumentiran leta 2001 pa dokazuje, da je delčku Marinčičevega pripovednega izročila uspelo pripotovati do današnjih dni. Toda različica, ki jo je leta 1952 povedal Marinčič sam, zapisal pa Milko Matičetov, nam daje vedeti, da je medtem preteklo veliko Soče.

The article presents Joza Kravanja – Marinčič (1876–1969) from the village Pod Skalo in Vrsnik near Bovec, a man of great gift of storytelling, whose long and complex fairy tales entertained everyone. According to the folklorist Milko Matičetov, who, in 1950s and 1960s, wrote down some 25 fairy tales exactly the way Marinčič told them (in dialect), he was one of the best Slovene storytellers. Memories of Marinčič, documented recently in the local setting, testify that this exceptional storyteller has not been forgotten. The article also brings a survey of the research work of Milko Matičetov; the shorter fairy tale, documented in 2001 proves that part of the narrative legacy of Marinčič has been preserved to this day. However, the version, given by Marinčič himself in 1952 and written down by Milko Matičetov, proves that a lot of time has passed since then.

Ko je folklorist Milko Matičetov leta 1952 spoznal takrat 78-letnega Joza Kravanja – Marinčiča iz zaselka Pod Skalo v Vrsniku, ga je označil za enega najboljših slovenskih pravljicarjev. Menil je, da si pripovedovalec s tako pripovedno močjo in bogatim pravljicnim repertoarjem zasluži samostojno monografijo. Toda v 60. letih 20. stoletja, ko je raziskovalec odkril pravljicni eldorado v Reziji, je bilo raziskovalno delo pri Marinčiču za nedoločen čas odloženo. Po šestdesetih letih pa zdaj v Zgornjesoški dolini znova poteka raziskava, ki s terenskimi tehnikami skuša ugotoviti, kakšni so spomini na tega izjemnega pripovedovalca v lokalnem okolju, kaj od njegovega repertoarja se je ohranilo in v kakšnem stanju je njegova

pripovedna dediščina oz. ali se je sploh prenesla v današnje dni. Kaže, da je spomin na pravljicarja še zelo živ: informatorji pomnijo njegovo zunanost, značaj, predvsem pa se ga spominjajo kot odličnega pripovedovalca in zabavnega človeka; po drugi strani pa je vsebina njegovega pripovedovanja že skorajda pozabljena, le redki posamezniki znajo v obrisih povedati katero od Marinčičevih pravljic. V prvem delu prispevka je na kratko predstavljena pravljicarjeva življenjska pot in utrinki iz spominov nanj, ki jih je mogoče na terenu dokumentirati danes. V nadaljevanju je kratek pregled raziskovalnega dela folklorista Milka Matičetovega, ki je med letoma 1952 in 1967 Marinčiča večkrat obiskal. V zadnjem delu je predstavljena ena izmed krajših Marinčičevih pravljic, to je *Gospod brez skrbi*, in sicer v dveh oblikah: različica, ki jo je leta 2001 povedal petnajstletni Berti Kravanja s Skale, in prepis rokopisa, ki ga je iz Marinčičevih ust zapisal Matičetov leta 1952.

Pravljicar Joz Kravanja – Marinčič. Vrsnik, Julij 1952.
Foto: Milko Matičetov. (Arhiv SEM: Teren 8_289).

1 Joz Kravanja – Marinčič

Jožef, po domače Joz, Kravanja se je rodil leta 1876 pri Otokarjevih v Trenti. V družini je bilo 6 otrok. Joz nikoli ni hodil v šolo, saj je bil poleti za pogona na planini Trebiščina, pozimi pa ne zaradi mraza in snega. Kot deček je rad vlekel na ušesa, ko so ob dolgih zimskih večerih k njim domov prišli sosedge in si pripovedovali vse mogoče. S 16 leti je šel za ovčjega in kozjega pastirja v Kanalsko dolino, kjer so mu obljubili 15 goldinarjev, obleko in čevlje. Čez leto dni se je vrnil, a spomladi so ga spet poslali od doma za pastirja, tokrat v Malfrget, da se bo spotoma še *malo nemško naučil*. Tam je bil do božiča, potem pa se je odločil, da gre za eno krono na dan raje v rabeljski rudnik. Čez eno leto se je odpravil v

Leoben na Štajerskem, kjer je v rudniku zaslužil že 2 kroni na dan. Čez leto dni se je s privarčevanim denarjem odpravil na Nemško, kjer je ostal petnajst let.

Med enim od obiskov v domači dolini se je zagledal v Marinčičevo Mico izpod Skale. Skupaj sta se vrnila na Nemško, kjer sta se leta 1911 poročila. Žena je ostala z njim dve leti, potem pa se je zaradi ostarelih staršev, ki so potrebovali pomoč, vrnila domov v zaselek Pod Skalo v Vrsniku. Med prvo svetovno vojsko je Joza služil v vrstah črnovojnikov. Ko se je vrnil domov, je nekaj časa delal pri cesti, v Beli Peči je izdeloval verige in žeblice, drvaril ipd. Potem je zopet šel v tujino, najprej v Pontebo v rudnik, od tam v Ovaro. Medtem so žena in njeni starši skrbeli za štiri otroke, drobnico, senožet in pašnik. Po vrnitvi iz tujine je delal le priložnostno pri cesti, pri pogozdovanju in drugod, kjer je našel delo. Občasno se je odpravil tudi v *gulo* (menjavat blago za blago) ali *prosit* (beračit). Na stara leta se je držal bližine doma, pasel je domače ovce in koze (Matičetov 1956: 24, 1963/64: 75).¹ V letu 1969 je v manj kot dveh mesecih smrt vzela kar 3 člane Marinčičeve družine: oktobra je umrla Marinčičeva žena, novembra njegov sin Alojzij, 8. decembra pa je v 94. letu starosti umrl Joza. Skupaj so pokopani na pokopališču v Soči.

Spomini na pravljicarja

Pri iskanju podatkov o Marinčiču so bili v letu 2010 in 2011 obiskani številni informatorji v Soči in v Trenti: sorodniki, ki živijo v njegovi rojstni hiši in v hiši, kamor se je priženil, sosedje iz Vrsnika in drugi posamezniki, ki so Marinčiča osebno poznali ali se ga spominjajo. Izbrani utrinki iz spomina ljudi očitajo pravljicarjeve fizične in osebnostne lastnosti, kot so značaj, dar za pripovedovanje, odnos do dela, predvsem pa velik smisel za humor.² Hkrati je iz pripovedi informatorjev mogoče razbrati tudi obrise socialnih razmer v Zgornjesoški dolini v času Marinčičevega življenja.

Obiski v rojstni hiši pri Otokarju v Trenti

Marinčič se je v tej hiši rodil. Je prišel vsako jesen k nam – je imel *rukzok* (nahrbtnik), pa je pripohajal iz Vrsnika v Trento. Tamle doli so še tri hiše, je obral vse sosedje, potem je šele prišel tu domov, popoldne, zvečer. In tu je bil in je pravil. Je prinesel orehe, je imel en mičken rukzok, sadje je imel notri, orehe in *kloce* (posušene tepke) in hruške, smo se ga veselili tu. Je pripovedoval na dolgo. Takrat so imeli ljudje čas. Ja, je lagal. Saj ni povedal po pravici. Je pravil *prabce* (pravljice) in vse sorte je pravil, samo kaj, ko se ne spomnim. Je to že toliko let nazaj. Jaz sem bil mulc, trokrat še v šolo nisem hodil. In tu je prespal, naslednji dan je šel pa nazaj. Ja, poznal sem ga pa ... Je bil majhen mož.³

*

¹ K okvirni sliki Marinčičevega življenja in dela so nekatere drobce dodali tudi ljudje, ki so ga poznali: Janko Kravanja – Otokarjev (Marinčičev nečak) iz Trente, Rado Kravanja (Marinčičev vnuk) iz Naklega, Jožefa Kravanja – Vrhčeva (Marinčičeva sosedja) iz Soče, Albert Kravanja starejši – Maticev s Skale idr.

² Pripovedovanje informatorjev je povzeto, na nekaterih mestih je preurejen vrstni red posameznih vsebinskih sklopov; jezikovno so pripovedi predstavljene iz narečne v nekoliko bolj poknjženo obliko.

³ Janko Kravanja, Marinčičev nečak.

Smo ga imeli radi, ko je prišel. Smo mu dali za jesti, za piti. In je vselej vprašal (oponaša) »A ste ujel kako riwo?« »Nəčə« »O, jest səm pa ujeu,« je del.⁴

Marinčič je hodil mimo naše hiše

Marinčiča se jaz dobro spomnim. Je šel po cesti mimo naše hiše, ko je šel v trgovino po *špežo* (jestvine). Je imel mičken klobuk, zavihan navzgor. In je imel poraščene obrvi, kot pač imajo starejši ljudje in *muštace* (brke) zavihane. Oblečen je bil v svetlo rjavo, oker jopo. Za *brgeše* (hlače) ne vem. Prav barva jope mi je ostala v spominu. Je nosil *ruksok* (nahrbtnik) – tudi mi smo imeli takega – take bež barve, umazane barve, spuščene dol na hrbet. V roki je imel palico. In je bila prav pesmica o njem. Meni jo je mama pela, ko me je uspavala ali pa, ko sem bila bolna:

Cinca marınca, ta pa ni tə prav,
cinčəč Mərinčəč hopsasa!

... Njemu nikoli ni zmanjkalo pripovedovanja. On je bil tak. Tako kot tisti ljudje, ki znajo vice, ki nasmejejo ljudi in jih spravijo v dobro voljo. Tak je bil pa on. Da bi se prav jaz z njim pogovarjala, pa ne, saj jaz sem bila takrat še majhna. Z njegovim vnukom sva bila letnika.⁵

Z Marinčičem na gulo

Je bilo med drugo vojsko. Sva šla z Marinčičem skupaj v *gulo* (menjava blaga za blago). Me je spravil. On je bil staaar, jaz sem bila še mlada *mula* (smrklja). »In pojdi, greva, in pojdi greva!« In res, sva se dobila. On je prišel dol izpod Skale, jaz sem prišla pa izpod Prodi. Sva se dobila tu na Logu. /.../ Da neseva, sem imela prato, putr in sir, da smo *zativševali* (menjavali) v Italiji. Smo nosili v Rabelj, oni so nam dajali pa moko ali bob, no, tako *špežo* (hrano). Zaradi tega sva šla. Soli tudi ni bilo tu. Saj nisi dobil nič. Tu je bilo vse zaprto – v Soči in ni bilo ne trgovine, nobene reči. Nisi dobil nič. In eni so hodili v Bohinj, so nesli kakšno reč tja, pa so prinesli sem moko, bob, kar je bilo. /.../ V Rablju je bila ena žena iz Soče. /.../ Je ona vzela prato, mi je dala moko. Moka ni bila dobra. Je bila tista slaba. Lahko da so imeli oni za žival. Ma nam je bila dobra, da smo jo le dobili. Jaz sem imela še prate, saj ona je vzela samo za njeno družino, so bili v štirih. In mi je pomagala, da sem zativšala še ostalo. So prišli še neki rudarji po sir, so rekli da imajo riž. In sva nabrala. Marinčič ni imel s sabo nič – on je prosil. Je tudi on je naprosil, da je imel dosti za nesti in jaz sem zativšala, da sva imela oba dovolj za nesti.⁶

Marinčič ukrade lonec župe

Sta šla Štulc in Marinčič na gulo. Štulc je imel enega *muša* (osla) in voz. In sta šla na gulo v Čepovan. In cel dan sta bila lačna, cel dan sta prosila, da sta nekaj naprosila. Malo boba, malo sirka, kaj jaz vem kaj še vse. In sta bila lačna kot dva psa. Ponekod so jima kaj ponudili, kje drugje pa so ju pa fejst *nažgali* (zapodili). In prideta, je bila noč, je Štulc del: »Bejži zdaj pa ti prosit. Jaz nisem naprosil veliko, bejži pa ti.« Marinčič gre v eno hišo, vpije: »Dobro večer!« Nobenega. Kakor se je kuhalo nekaj tam na ognju, je popadel tisti lonec, in – marš – skozi vrata s tistim loncem. Je prišel do Štulca: »No, ja, jaz sem nekaj dobil, Lojz, pridi, zdaj pojeva.« In seveda, ni bilo ne žlice ne nobene reči. Sta vlivala v pokrov župo, vsek en čas sta pila. Potem sta prišla do mesa, sta pojedla vsak en kos mesa ... – Ja bil hec je pa bil z njim! Je bil nabrisan! – Sta pojedla vsak en kos mesa. »No,« je del Marinčič, »zdaj nesi pa ti lonec nazaj in lepo se zahvali ženi.« Štulc nese tisti lonec nazaj, pride skozi *dovri* (vrata), pravi: »Dobro večer.« Žena ga gleda, »Ja, kje si pa lonec dobil?« »Ja tu. Bog lonaj. Bog vam daj zdravja, saj sva se lepo najedla.« »Ja pa kako!« je dejala. »Ti si tisti ravbar! Si mi vzel meso in brez vprašati in brez vsega!« Je vzela metlo ga je *natrupila* (natepla). »Saj nisem jaz ukradel,« je dejal, »saj

⁴ Fani Kravanja, Jankova mati, ki se je k Otokarjevim priženila.

⁵ Bibijana Janković.

⁶ Jožefa Kravanja (Vrhčeva).

je še eden, ki je ukradel.« Je dejala: »Še ene tri ti dam po riti, da boš sit!« Jih je *fasal* (bil tepen) kot laška mula, je moral uteči. Je prišel do Marinčiča, je del: »Ja, si ti ukradel, jaz sem jih pa *fasal* »Prav,« je del, »če češ biti sit, pa *fasaj* jih!« ... Ja, tristo hudičev, jih je znal.⁷

Marinčič uči Štulca prositi

In sta bila (s Štulcem) na guli, je rekel Marinčič: »Saj ti ne znaš prositi, bom šel pa jaz prosit.« Je šel k bajti, je tam prosil, so deli, da nimajo nič. »Ma, lepo vas prosim,« je del, »glejte, cel dan prosiva in nisva nikjer nič dobila. Lačna sva kot dva psa. Moreva ne nič več. In nimava kam *ležat* (spat) ne nobene reči. Lepo vas prosim vsaj za malo kruha ali za *čompo* (krompir) ali za kar imate, mi daste,« je del, »da se najeva.« No, in so mu dali, potem, na koncu je del: »Ja, kam pojdeva pa *ležat* ? *Mari* (morda) imate kako listje kje, da pojdeva *ležat* vanj.« So dali. »No – sem dobil večerjo, sem dobil jesti, za spat – a vidiš, kako se prosi!« ... Ja, je bil presneto brihten.⁸

Namesto kravate žabo za vrat

Ko je bil v Nemčiji, so rajali zvečer. Je dobil eno živo žabo, jo je zavezal za noge in si jo je obesil okoli *kragna* (vratu). Potem je šel po čeče, če grejo z njim rajat. So šle vse spred njegga. To je večkrat pravil. Ja, je bil za *gejce* (hece).⁹

*

So bili s prijatelji tam v rudniku Frajtront. So se zbrali in so šli v en bufet. In je bil tudi Marinčič zraven. In je zmeraj kakšno *uferal* (ušpičil). In je šel, je dobil eno žabo in no je dal okoli vratu za kravato in je prišel tja k ljudem. So pa skakali ljudje proč od njega, ko je tista žaba *cabala* (brcala).¹⁰

Marinčič je čil in zdrav tudi pri svojih osemdesetih letih

Smo bili na vrh Osojnice, smo *sekli* (kosili travo). Franc Vančkov je bil za zeta tu. In je prišel Marinčič. Je prišel vsake toliko časa pogledat gor Na Skalo. Je imel čez 80 let. Pa je rekel Franci Vančkov: »Ej, Marinčič, danes ste pa *vzadnjo* (zadnjič) tule na Skali!« Se je hecal, da je že star, da bo umrl.

»Kaj!« je del Marinčič. »Hej, hudoba hudičeva,« je dejal in se je postavil na glavo. Je del: »No, zdaj se postavi pa še ti!«¹¹

*

Je rekel: »Jaz se ne bojim nobenega tu, mojih let! Če drugače ne morem, mu utečem pa tja v rob. Se je še čutil, da gre lahko tja v grdo, da ne more nihče za njim.¹²

Stotaka je zataknil za klobuk

Je šel po penzijo v Sočo. Je malo popil, potem je pa pripel, ko je šel, *hnogam* (peš), *nadse* (navzgor). Je imel rukzokič, en star, takole na hrbtu in je pel pesmi ko je šel navzgor po skrljih. Jest se ga dobro spomnim, tega moža. Je bil veseljak. In se je enkrat malo pohvalil, ko je dobil penzijo, verjetno eden od prvih. Je pravil ranjki Joza Matičičev, da je imel drobiž v tošnu, *gundrtrja* (stotaka), za sto, je imel pa za klobukom. Je dal za klobuk 100 dinarjev. Da so videli ljudje ... Z drobižem je pa zvonil, gunderterja je mel pa za klobukom. Ja, drugače

⁷ Jožefa Kravanja (Vrhčeva).

⁸ Jožefa Kravanja.

⁹ Janko Kravanja.

¹⁰ Fani Kravanja.

¹¹ Berti Kravanja (starejši).

¹² Berti Kravanja (starejši).

pa je imel vedno kako perje za klobukom. Je lovil v skobce kake šoje ... Aj, je bil možakar vedno dobre volje. Nič ni bil jezen. So ga imeli radi ljudje, tudi otroci.¹³

Kako je kaj žena?

Enkrat so ga vprašali: »Kako je pa žena kaj?« »Ej,« je del, »toliko je še, da brani kaki drugi v hišo!«¹⁴

Pripovedoval je vso noč

Je veliko pravil. Prabce. Tam Za skalo na planini je pravil vso noč, so ga poslušali. Je rekel. »Saj sem moram prav smejeti, kako sem pravil!« Mularija smo ga pa poslušali. No, pa saj so ga tudi ta stari. Raubergautmen je zmerom imel v eni prabci. Raubergautmen je bil ta glavni od ravbarjev. On je povedal, je zavpil, kakor da je on ravbar. Je igral tam zraven tudi. On je pravil kot da je on kralj, ali tisti, ki je pravil. Se je prav vživel v to, kakor da je on res tam. Tisto je bilo zanimivo. Tista mimika njegova tudi. Je pa bil res legenda, kar se tistih prabc tiče. Navit je bil, kot se je le dalo. Je imel za norca vse. »Jezəs, jezəs,« je del, ko je bilo kaj takega.¹⁵

Marinčič je pripovedoval vsakomur

On se je povsod pridružil ljudem. In že je imel glavno besedo. Prerokoval (pripovedoval) je vsem skupaj, odraslim ali pa tudi če smo bili samo otroci. Smo ga radi poslušali /.../ On jih je imel zgodb polno glavo. Zmeraj jih je imel v zalogi, nikoli mu niso zmanjkale. On je bil že rojen tako. Če je človek tako pravljicar, saj mu je to prirojeno in to zelo dojamem.¹⁶

Med šihtom si je spletel stol

So pri cesti so delali. Sta dva grebla *šovder* (gramoz). Sta hitela, hitela. Sta bila pridna. Pa pride Marinčič, pravi: »Aha, tule je narvenči kup, tule pri vama bom jaz delal.« Ker sta imela ta dva največ že napravljenega šovdra. In zdaj – onadva sta delala, on jima je pa prabce pravil. In še stol je si je medtem spledel iz vrbja, da je sedel gor. Pa tista dva sta bila vsegljih *kontent* (zadovoljna). Sta fajn delala in sta poslušala. ... Ja, stol je spletel, pa je sedel. Kar na šihtu. So ga imeli bolj za takega (so mu tudi spregledali napake). Če je bil kdo drug, mu niso gledali skozi prste ...¹⁷

Pripovedovanje je sodilo v prosti čas

Saj so ga imeli radi, pa včasih, če so imeli polno dela – ljudje so imeli kmetijo, živino, so imeli polno dela, zdaj če je bil pa človek utrujen in premagan z delom, zmerom tudi ni bil Marinčič dobrodošel. Če je bil pa cajt, ko je bil kak dež, so ga imeli ljudje pa radi. Da bi se je vključil v delo, jaz se tega ne spomnim. Da bi dejala, saj je šel ljudem tudi pomagat. Rajši je razlagal kaj tako.¹⁸

Terensko delo se še nadaljuje; da bi pritegnili k sodelovanju še nove informatorje, se v sodelovanju Turističnega društva Soča–Lepena pripravljaja srečanje v Soči, kjer bo predstavljen del arhivske dokumentacije (pripovedi, fotografije, spomini na pravljicarja) o Jozi Kravanji – Marinčičiu. Morebiti se bo našel še kdo, ki zna povedati katero od njegovih pravljič.

¹³ Berti Kravanja (starejši).

¹⁴ Berti Kravanja (starejši).

¹⁵ Berti Kravanja (starejši).

¹⁶ Matilda Colja.

¹⁷ Berti Kravanja (starejši).

¹⁸ Matilda Colja. Prim. Ivančič Kutin 2001: 185 in 189.

2 Raziskovalno delo Milka Matičetovega pri Marinčiču

Julija leta 1952 se je terenska ekipa Slovenskega etnografskega muzeja odpravila na dokumentiranje kulture in načina življenja na Bovško. Raziskovalci so bili nastanjeni v hotelu Razor v Soči, zato so še posebej temeljito obdelali območje Soče in Trente. Milko Matičetov je bil zadolžen za zapisovanje slovstvene folklore. Ko je na terenu spraševal po dobrih pravljicarjih, so ga domačini takoj napotili k Marinčiču – češ, če kdo, vam bo ta kaj povedal. Raziskovalec ni bil razočaran, saj je od tedaj 78-letnega Marinčiča bila vsak dan v terenskem zvezku vsaj ena nova pravljica (Matičetov 1952a, 1952b).

Odlika njegovega pripovedovanja je živahnost, obilica krajevnih prvin v vsebinskem pogledu, prikupna domača stilistika in izrazje, in nenazadnje dolžina zgodb od katerih smem eno ali dve imenoval za 'klasični'. Tako zlasti pravljico, ki jo v drugi obliki poznamo iz Jurčiča (Brat in ljubi) in ki v mojem rokopisu po Marinčičevem diktatu obsega 40 strani. Mož je povedal komaj nekaj nad deset daljših pravljic, ve jih pa še več, tako da se bom k njemu še vrnil. (Matičetov 1952a)

Marinčič pripoveduje pravljice, Matičetov jih zapisuje. Vrsnik, julij 1952.
Foto: Milko Matičetov (Arhiv SEM Teren 8_301).

In res je raziskovalec do srede 60. let 20. stoletja Marinčiča večkrat obiskal, nekajkrat je s seboj peljal tudi kakšnega tujega folklorista (Matičetov 2010: 15). Natančni in dokončni podatki o številu in datumih raziskovalčevih obiskov zahtevajo še nekaj raziskovanja, iz omemb v različnih objavah in poročilih pa je mogoče reči, da je Matičetov obiskal

Marinčiča vsaj sedem-krat, od tega je bilo nekaj obiskov večdnevni.

- 1) 13.–19. 7. 1952 (gl. Matičetov 1952 a, 1952b);
- 2) 12.–13. 10. 1952 (gl. Grafernauer: 1956: 316);
- 3) 30. 4.–1. 5. 1956 (gl. Matičetov 1963/64: 75);
- 4) 14. 7. 1956 (gl. B. n. a 1958: 202);

- 5) 14.–22. 4. 1959 (gl. B. n. a. 1960: 87),¹⁹
 6) oktobra 1962 (gl. Matičetov 1963/64: 75);
 7) 1967 med snemanjem za TV-oddajo (gl. B.n.a. 1968: 161).

V desetih obiskih poleti in jeseni 1952 je Matičetov v svoje zvezke zapisal 16 zgodb in še nekaj naslovov zgodb, za katere je izvedel, da jih Marinčič zna pripovedovati (Matičetov 1956: 24). Leta 1963 je Matičetov poročila, da je bilo do oktobra 1962 zapisanih okoli 25 Marinčičevih zgodb, da so vse precej dolge – če trajajo po eno uro, to še ni nič posebnega (Matičetov 1963/64: 76).

Ker Marinčič ni bil pismen (Matičetov 1957: 16), zgodb ni mogel od nikoder prebrati, pač pa si jih je zapomnil, ko so jih pripovedovali drugi. Z dokumentiranim repertoarjem je Matičetov dobil potrdilo, da je v Zgornjesoški dolini izročilo, ki sta ga v 80. letih 19. stoletja tam zasledila Jože Abram in Šime Gregorčič še živo (Matičetov 1952a). Matičetov je v časih, preden je »odkril«²⁰ Rezijo, Marinčiča označil za enega najboljših slovenskih pravljicarjev (Matičetov 1956: 16), pozneje pa za epsko najmočnejšega in z najbogatejšim repertoarjem med pravljicarji v Zgornjem Posočju (Matičetov 1975: 186).

Pravljicarjeva moč besednega izražanja in oblikovanja je Matičetovega spodbudila k zanimivi raziskavi: dijakom na slovenskih šolah je v oceno poslal dve varianti iste pripovedi, eno izpod peresa pisatelja Josipa Jurčiča in drugo, ki jo je sam zapisal z besedami iz ust Marinčiča (Matičetov 1957: 16).²⁰

»Za Marinčičeve pravljice je značilno to, da niso namenjene otrokom ampak odraslim. Če naj verjamemo domačim, doma pravzaprav ne pripoveduje. Razži-vi se pri tem ali onem sosedu /.../ v gostilni, kjerkoli najde hvaležne poslušalce (Matičetov 1953/64: 75).«²¹ Toda danes se informatorji na terenu spominjajo, da je Marinčič pripovedoval vsakomur, ki ga je bil pripravljen poslušati, tudi otrokom.²¹ Matičetov v uvodni filmski oddaji *Pri naših pravljicarjih* ugotavlja, da so vzroki, zakaj nadarjen pripovedovalec pripoveduje, bržkone isti kot pri vsakem drugem umetniku – notranja nuja po izpovedovanju. Zaradi svojega užitka in tudi zaradi drugih, ki jih s svojo pripovedjo bodisi nasmeje bodisi pripravi do joka. Med lastnosti dobrega pripovedovalca gotovo sodi dober spomin in zavestna želja po pomnjenju pripovedi, ki jih je slišal od drugih (Ivančič Kutin 2001: 187). Žal je tako, da večini ljudi v starejših letih spomin peša. Tudi Marinčiču, ki se je vse

¹⁹ V letopisu SAZU za leto 1959 Matičetov piše, da je v času od 14. do 22. aprila 1959 spremljal poljskega folklorista Jerzyja Slizinskega. Iskala sta slovenske povedke (mitične, zgodovinske in krajevne) v okolici Bleda, v Bohinju, v Mojstrani, v Dovjem, v Trenti, v okolici Tolmina, na Krasu (b.n.a. 1960: 87). Pripovedovalci, ki sta jih obiskala, v poročilu niso poimensko navedeni. Vendar z ozirom na zapis, da je Matičetov k Marinčiču peljal tudi kakega tujega folklorista (Matičetov 2010: 15), se to skoraj zagotovo nanaša na potovanje s Slizinskim. Na enotedenskem terenskem delu v omenjenih krajih sta raziskovalca zbrala sta več kot 20 povedk, tj. izvirnih slovenskih besedil, gradivo pa naj bi bilo shranjeno v Arhivu slovenskih ljudskih pripovedi ISN (B. n. a. 1960: 87). Toda tega gradiva zaenkrat ni bilo moč najti na omenjenem mestu.

²⁰ »Prejeto gradivo bo treba kajpada pazljivo preučiti, saj vsebuje vrsto nepričakovanih, dragocenih namigov in nas postavlja pred vse mogoče uganke. Zakaj so, npr., neki razredi skoraj v celoti glasovali za ljudski (Marinčičev) tekst, drugi pa narobe, za knjižnega (Jurčičevega). Ponekod v mestu je bila baje ljudska oblika bolj vseh samo kmečkim dijakom s podeželja (Matičetov 1957: 16).«

²¹ Gl. pripovedi informatorjev v prejšnjem razdelku: *Pripovedoval je vso noč in Marinčič je pripovedoval vsakomur.*

življenje uril v pripovedovanju več ur dolgih zgodb, so se sčasoma začela poznati leta. Ko je Matičetov leta 1956 obiskal tedaj 81-letnega pravljničarja, ta nekaterih poprej zapisanih ali na magnetofon posnetih pravljic ni izpeljal do konca ali je zašel na stranpota (B. n. a. 1958: 202). Čez dobrih 10 let, ko so pri Marinčiču poskušali posneti gradivo za televizijsko oddajo, je bil Matičetov s snemalno ekipo priča ganljivi dobri volji po sodelovanju. Marinčič se je lotil pripovedovati zgodbo o ravbarjih. Toda po nekaj stavkih je pripoved na vsem lepem prekinil: »Jaz sem že star in neumen, pojdite k mlajšim.«²²

Doslej so bile objavljene štiri Marinčičeve pravljice:

- 1) *Brat in ljubi*, (Matičetov 1956: 35–62), dokumentirana julija 1952;
- 2) *Skok čez jarek* (Matičetov 1958: 144–149), zapisana in z magnetofonom posneta 14. 7. 1956 (v objavi je pravljica dopolnjena s koncem variante, ki jo je Marinčič pripovedoval 12. 7. 1952);
- 3) *Sestra izdajalka* (Matičetov 1958: 149–156), zapisana 30. 4. 1956 (Matičetov je varianto iste pripovedi dokumentiral tudi poleti 1952 in poleti 1956);
- 4) *Gospod brez skrbi* (Matičetov 1963/64: 76), zapisana 13. 7. 1952 in 1. 5. 1956.

Zaenkrat je dostopno gradivo julijskih terenskih zvezkov iz leta 1952,²³ zvočni posnetek z dvema pravljicama, najbrž iz leta 1962,²⁴ filmski posnetek z začetkom pripovedi o ravbarjih (iz leta 1967). V arhivih ISN in SEM je shranjenega tudi nekaj fotografskega gradiva s pravljničarjem. Za popolnejšo sliko Marinčičevega repertoarja bi bilo nadvse dragoceno tudi drugo, (še) nedostopno gradivo – predvsem zvočni posnetek, ki sta ga Valens Vodušek in Milko Matičetov posnela 14. 7. 1956 (Matičetov 1958: 149), vizualno gradivo posneto neznanega leta (gl. Matičetov 2010: 15),²⁵ ter pripovedi, ki jih nabrala leta 1959 Matičetov in Slizinski.²⁶ Menda je obstajal tudi zvezek s čistopisom Marinčičevih pravljic, Matičetov naj bi ga Marinčiču poklonil na enem od svojih obiskov.²⁷

Obstoječe arhivsko gradivo je za folkloristično stroko neprecenljive vrednosti že zato, ker je bilo zapisano pred več kot pol stoletja, zaradi vsebine in dolžine pravljic ter zapisa po načelih kar se da dosledne folkloristične akribije pa še toliko bolj. Raziskovalec je moral pri dokumentiranju uporabiti tehniko hitrega pisanja, in ker je pripovedovalec govoril živahno, ob tem pa zgodbo oblikoval še z glasovnimi

²² Gl. TV-oddajo *Pri naših pravljničarjih I. Uvod v serijo* (1967).

²³ Iskreno se zahvaljujem akademiku dr. Milku Matičetovemu, da je zvezke poiskal in jih posodil, da smo jih mogli skenirati in shraniti v arhivu Inštituta za slovensko narodopisje!

²⁴ Trak je označen z datumom 2. oktober, brez letnice.

²⁵ V. Vodušek je na tej terenski odpravi snemal ton, fotograf SAZU, B. Štajer, pa je snemal s kamero. Gradivo, ki je bilo namenjeno za izdelavo dokumentarnega filma o Marinčičevem pripovedovanju in življenju, naj bi po Matičetovih besedah (2010: 15) tičalo v Avdiovizualnem laboratoriju Inštituta za slovensko narodopisje. Toda kaže, da se je izgubilo neznanu kam (pred leti ga je neuspešno iskal tudi dr. Naško Križnar).

²⁶ Tu se ne ve, ali je šlo za rokopise ali za zvočne posnetke.

²⁷ Zvezka sta se spominjala Alojz Kavš, Marinčičev sosed (umrl 1. 2011) in Berti Kravanja st.; slednjemu so ga v šolskih letih posodili Marinčičevi. Po spominu je šlo za natipkano gradivo s petimi ali več pravljicami, na naslovnici je bil Marinčič s temno kučmo. Sorodniki se zvezka ne spominjajo, toda poskušali ga bodo najti. Morda je šlo za seperate objavljenega gradiva (npr. Matičetov 1956, 1958, toda v obeh objavah skupaj so le 3 Marinčičeve pravljice). Marinčičevo hišo so v zadnjih 50 letih prenavljali, in zelo verjetno je, da je z odvečno šaro romal na odpad tudi odgovor na to uganko.

sredstvi in govorico svojega telesa, je moral raziskovalec pisati še toliko hitreje, da je vse to zabeležil. Nič čudnega torej ni, da so zaradi naglice zapiski skrajno težko čitljivi²⁸ Zato jih je treba najprej prenesti v tipkopis, za kar bo prišla prav pomoč avtorja rokopisov, dr. Milka Matičetovega, ki je zdaj že v častitljivih letih. Šele transkripcije bodo omogočile uporabnost za nadaljnje raziskave (analize, klasifikacije, interpretacije). Raziskovalno delo v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja združeno z današnjim bo tako doseglo svoj namen, tj. je objavo. Tako se bo pravljico izročilo slovenskega pravljicarja Joza Kravanja – Marinčiča trajno vrnilo med ljudi.

3 Marinčičeve pravljice danes

Skoraj navpično nad zasekom Pod Skalo, ker je nekoči živel Marinčičev Joza Kravanja, zdaj v vasi Na Skali – Skala je pravzaprav velika prepadna stena – živita oče in sin, Berti Kravanja st. in Berti Kravanja ml. Oba znata, vsaj v obrisih, še nekaj Marinčičevih pravljic. Starejši Berti je v otroštvu še peš hodil v šolo v 6 kilometrov oddaljeno Sočo (po bližnjici pol ure živahne hoje navzdol in uro nazaj navkreber). Med počitnicami je pomagal na ovčji planini za Skalo. Prav tam je bil deležen razburljivega Marinčičevega pripovedovanja; tudi Marinčič je imel na tej planini nekaj ovc in še v visoki starosti se je povzpел na goro *za namero* (na merilni dan). Berti rad pove kaj iz spominov na svoje otroštvo in o življenju v domači vasi. Njegov sin Berti pa je bil že od malega hvaležen in zainteresiran poslušalec. Kar sta mu pripovedovala oče in babica Amalija, si je poskušal zapomniti. Tako sta bili leta 2001, ko je bil star komaj 15 let, iz njegovih ust dokumentirani dve Marinčičevi pravljici (gl. Ivančič Kutin 2005: 63, 66–67). Ena od njiju, *Mož brez skrbi*, je v nekoliko poknjženi obliki predstavljena tule.

Mož brez skrbi

Je bila ena (pravljica/ zgodba op.a.), ko je šel en mož v gozd. To so pripovedovali Trentarji, pa ni omenjeno, ali je bil a Trentar ali ne. No, ja, v glavnem, v gozd je šel. In je bil pač brez skrbi, pa je napisal na drevo: »Jaz sem brez skrbi.« In pride cesar drug dan na jago, vidi tam na drevesu tisto. In ukaže svojim biričem, tem podložnikom, naj ga dobijo ven (poiščejo). In so ga dobili. Pride tja na dvor. Ga pogostijo, potem mu pravi cesar, ali je res brez skrbi. »Ja,« pravi, »sem!« »No,« je dejal, potem pa ... In mu je dal tri možnosti, naj premisli, če ne, ga bodo pa obglavili. Prva je bila, katera vrata so največja, potem katero nebo je največje in pa, koliko zvezd je na nebu.

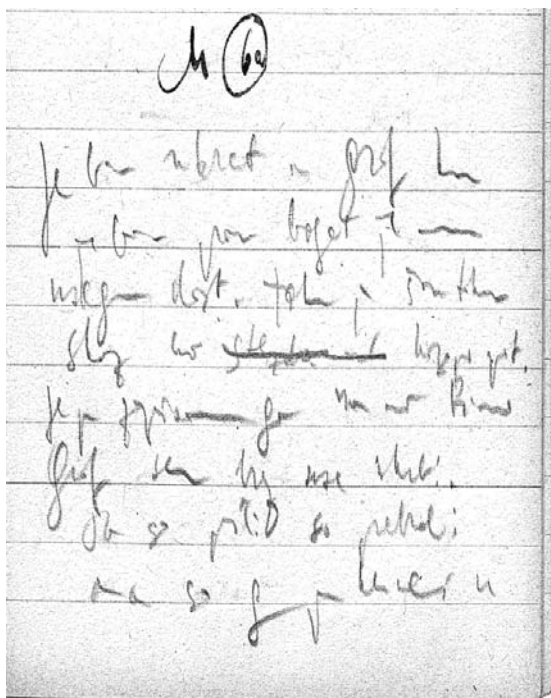
Ja, mož je bil zdaj zaskrbljen, gre v hišo in premišljuje. Eno leto samo premišljuje. Potem pridejo ponj. Ga peljejo k cesarju in ta ga vpraša. »Kako je, ali si premislil?« »Ja,« je dejal, »sem premislil.« In, »No,« je dejal, »katera vrata so največja?« »Ja,« je dejal, »cerkvena.« »Dobro je. In katero nebo je največje?« »Ja,« je dejal, »tisto, ki so ga nesli k procesiji, ne.« »Ja zakaj pa je to največje?« »Ker gre skozi cerkvena vrata.« »In koliko je zvezd na nebu?« »Tisto pa – kolikor ima moj osel dlak.« To so ga vprašali, je odgovoril in so ga pustili. Je ostal živ.²⁹

Berti Kravanja ml. je pravljico povedal 21. 7. 2001. Pri njem doma. Pripovedovanje je bilo namenjena samo eni poslušalki, tj. raziskovalki. Glede na to okoliščino

²⁸ Gl. sken rokopisa na naslednjih straneh.

²⁹ Fonetična transkripcija pripovedi je objavljena v: Ivančič Kutin 2005: 63.

in podobnost situacije s šolskim spraševanjem, se je pripovedovalec nedvomno počutil nekoliko nelagodno. To je treba nujno upoštevati pri opazovanju izvedbe pripovedi. Marinčičeva pravljica o grofu brez skrbi, kakor jo je zapisal Milko Matičetov 13. 7. 1952,³⁰ je poleg nekaterih vsebinskih razlik daljša, pripovedovalec zgodbo pove večje, s tekočim in polnim jezikom, ki (predvsem) zaradi premege govora celo na papirju »zveni« dramatično. Za lažje branje so dodana naketera ločila, tudi narekovaji pri premem govoru. Beseda *še* ali njena še bolj narečna oblika *šie* v bovškem govoruglede na kontekst pomeni *potem, nato* ali *in*.

Začetek pravljice o grofu brez skrbi. Sken rokopisa. Hrani arhiv ISN.

Je biu enkret en grof, kr
 je biu prou boget je mou
 usega dost. Toku je šu tku
 skoz no kozjo pot.
 Je pa zepisu gor na no brino:
 »Grof sem brez use skrbi«
 Pa so pršli, so prebrali
 an so grofa kliceli u kanclijo,
 de on more povedati
 kaj je narmočnnjše,
 kaj je le najgorši
 an kaj je narbolj bogato

³⁰ Pravljica je zapisana v drugem terenskem zvezku (Soča 1. Teren 8, Trenta, Inv. št. 15); v rokopisu ima oznako 6M in sega od strani 55 do 58.

An če tejtsta ne pove, ga denejo ob glavo.
 Aha, zdej pa mam skrb.
 Kr je pršu domou, – ne more jesti ne piti.
 Je kar skrbu, ku bo tuste rešu.
 Zdej: permislit nie mou, je gruntu na use kraje, »Kuku b tu
 jest puviedu.«
 So mo dal 3 dni odluoga.
 Šie mora poviedati.
 An je pršu te trejč dan. »Zdej, kej bom prabu?«
 Šie porečm: »Vol so najmočnejši, ker vlečejo skoz vsak klanc.«
 Porečm: »Moja žena je pa tagorši.«
 Šie kar je pa bogato, sem pa jest.
 – A nemara k m n bo pašelo jti! –
 Je pa mou nega hlapca. Še je uprašu »Zakej ste tako žalosten?«
 Še mo je povedou.
 Tejst hlapc je biu pa kšajt.
 Ja, je rekel, grem pa jest namest tebe.
 Šie je šu tejst tuota.
 Šie so ga uprašal, kej je najmočnejše.
 Je reku: »Svet, k nes use drži. Jo ni blu, nie druga rieč močnejš.«
 »A zdej, kaj je pa le najgorši?«
 »Najgorši je pa ta blazema k use cuode an rase.«
 An: »Kaj je zvezdie na nebesə?«
 Šie je mou nega konja, kje šu tota na konjə.
 »Zvezdie« je deu, »je kajk ma moj konj dlak. Če ne verjamete, pa štejte
 jih – zvezde' an še konjo dlake!«
 An so ga pustli: »Fraj si!«³¹

Pravljica je bila v nekoliko poknjženi preobleki objavljena v Pionirju z naslovom *Gospod brez skrbi* (Matičetov 1963/64: 76). Matičetov v omeni, da je pravljicar zgodbo povedal dvakrat: 13. 7. 1952 in 1. 5. 1956. Zgodba skoraj dobesedno sledi zapisu iz leta 1952, vendar pa je naslovni junak v objavljeni različici gospod, v rokopisu iz leta 1952 pa grof. Zato ugibamo, ali je pri objavi Matičetov kombiniral obe različici oz. koliko sta si obe različici podobni.³²

Po doslej opravljenem terenskem delu kaže, da se je do danes ohranilo bolj malo Maričičeve pripovedne dediščine. Izjemni pravljicarji so bili redki že v časih, ko jih je na terenu iskal Milko Matičetov. Pripovedovanje dolgih pravljič (*Gospod brez skrbi velja za kratko*) bi zahtevalo veččega pripovedovalca in hkrati tudi potrpežljivega sprejemalca, ki bi ga izročilo toliko zanimalo, da bi si ga zapomnil in povedal naprej. Toda današnje življenjske razmere in socialne navade ljudi temu niso naklonjene. Seveda si ljudje še pripovedujejo in tudi dobrih pripovedovalcev je veliko, ni pa pravljicarjev v pravem pomenu besede. V novjšem času se porajajo novi žanri. npr. t. i. urbane povedke, staro slovstveno izročilo pa je na splošno v zatonu. Kljub temu zbirka folklornih pripovedi *Glavovi*³³ dokazuje, da je na terenu še vedno mogoče dokumentirati številne povedke, anekdote in spominske

³¹ Zaradi težko čitljive pisav napake v prepisu niso izključene. Za pomoč pri razvozlanju rokopisa se zahvaljujem Dani Ivančič.

³² Stvar bi nedvoumno razjasnil rokopis ali zvočni posnetek mlajše različice (iz leta 1962), ki pa (še) ni na razpolago.

³³ Od leta 1988 do 2011 je v tej zbirki, ki jo ureja dr. Marija Stanonik, izšlo že 40 knjig.

pripovedi. Toda te pripovedi iz posameznikov izbežajo zapisovalci/zbiralci, ki to gradivo posebej iščejo.

Morda smo prav zaradi (pre)redkih (če sploh) priložnosti, da bi slišali (in videli) kakovostno pripovedovanje, v zadnjem desetletju priča vse večji ponudbi javnih pripovedovalskih prireditev, na katerih je mogoče v živo prisluhniti slovenski pripovedni folklori. Množični obisk kaže na veliko zanimanje, s tem pa bržkone tudi na potrebo in željo ljudi po tovrstni besedni umetnosti. Pripovedovalci so večinoma nastopanja vajeni posamezniki (umetniki), repertoar je največkrat predviden vnaprej glede na pričakovano socialno/starostno pripadnost občinstva, na izvedbo so pripovedovalci pripravljani, saj je čas in kraj dogodka določen. Pripovedovalec in občinstvo se med seboj ne poznajo osebno. Interakcija med nastopajočim in publiko torej zaradi konteksta dogodka poteka drugače kot v zasebnem okolju, kjer vsak posameznik, ki je navzoč pri pripovedovanju, s svojimi odzivi vpliva na odvijanje pripovedovana. Kljub razlikam med pripovedovanjem v domačem in javnem okolju, pa gre v obeh primerih za uživanje v estetsko podani živi govorjeni besedi, s katero pripovedovalec z jezikovno izraznimi in nejezikovnimi sredstvi pred ušesi in očmi sprejemalca ustvarja zgodbo in sprejemalca neposredno nagovarja. In morda ravno sodobna oblika pripovedovanja daje novo priložnost pripovedovanju v zasebnih situacijah: vsak sprejemalec je namreč hkrati potencialni nosilec, ki si bo morda pripoved zapomnil in jo nekeje druge povedal naprej (Ivančič Kutin 2010).

Literatura

Brez navedbe avtorja, 1958: Inštitut za slovensko narodopisje. *Letopis SAZU 8 za leto 1956/57* (ur. Milko Kos). Ljubljana: SAZU. 202–205.

Brez navedbe avtorja, 1960: Inštitut za slovensko narodopisje. *Letopis SAZU 10 za leto 1959* (ur. Milko Kos). Ljubljana: SAZU. 86–90.

Brez navedbe avtorja, 1968: Inštitut za slovensko narodopisje. *Letopis SAZU 18 za leto 1967* (ur. Milko Kos). Ljubljana: SAZU. 158–165.

Ivan Grafenauer, 1957: Zmaj iz petelinjega jajca. *Razprave II. Razred za filološke in literarne vede*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 313–333.

Barbara Ivančič Kutin, 2001: Dober pripovedovalec z zornega kota poslušalca in raziskovalca. *Traditiones* 30 (1), 183–191.

Barbara Ivančič Kutin, 2005: *Kontekst in tekstura folklornih pripovedi na Bovškem*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenske jezike in književnosti.

Barbara Ivančič Kutin, 2010: Folklorna pripoved v urbanem okolju, v javnem prostoru. Pripovedovalski dogodki v slovenski prestolnici. V: Novak Popov, Irena (ur.), *Vloge središča. Konvergenca regij in kultur. Slovenski slavistični kongres 2010*. Ljubljana. 200–209.

Milko Matičetov, 1952a: *Poročilo o delu na Bovškem julija 1952*. Tipkopis hrani Arhiv SEM Ljubljana.

Milko Matičetov, 1952b: *Terenski zvezki Soča Trenta (1.–16. 7. 1952)*. Rokopis. Kopije hrani Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU.

Milko Matičetov, 1956: *Brat in ljubi. Zbornik primorske založbe Lipa*. Koper: Založba Lipa. 35–62.

Milko Matičetov, 1957: *Jurčič ali Marinčič. Glasovanje o dveh oblikah iste pravljice*. *Glasnik Inštituta za slovensko narodopisje* 3, 16.

Milko Matičetov, 1958: Skok čez jarek in Sestra izdajalka. *Von Prinzen, Trollen und Herren Fro, Märchen der europäischen Völker*. Jahresgabe. 144–156.

Milko Matičetov, 1963/64: Pri slovenskih pravljicarjih. Marinčič pod Skalo. *Pionir* 3, 75–76.

Milko Matičetov, 1975: Duhovna kultura v Gornjem Posočju. *Tolminski zbornik*. Ur. Janez Dolenc. Tolmin. 179–187

Emil Rižnar (režija), 1967: *Pri naših pravljicarjih I. Uvod v serijo*. Scenarij: Milko Matičetov, kamera Slavko Nemeč; režija Emil Rižnar. Produkcija TV Ljubljana. Hrani arhiv RTV SLO, KF 5134 (19 min 55 sek).

Anja Štefan, Milko Matičetov, 2010: *Anton Dremelj – Resnik*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Informatorji

Matilda Colja, pogovor v Bovcu, 11. 4. 2001.

Bibijana Janković, pogovor v Bovcu, 8. 12. 2010.

Alojz Komac (Vančkov), pogovor Pod Skalo, 20. 10. 2010.

Berti Kravanja st. (pri Maticu), pogovor Na Skali, 10. 10. 2010.

Berti Kravanja ml. (pri Maticu), pogovor Na Skali, 21. 7. 2001.

Fani Kravanja (pri Otokarju), pogovor v Trenti, 24. 9. 2010.

Janko Kravanja (pri Otokarju), pogovor v Trenti, 24. 9. 2010.

Jožefa Kravanja (pri Vrhču), pogovor v Soči, 16. 8. 2011.

Rado Kravanja, Naklo, telefonski pogovor, 20. 1. 2012.

Pogovor z akad. dr. Milkom Matičetovim, Ljubljana, 18. 11. 2010.